

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 2014, Αρ. 1 (2014)

Σύγχρονες αναζητήσεις της Ειδικής Αγωγής στην Ελλάδα: Πρακτικά 4ου Πανελληνίου Συνεδρίου Επιστημών Εκπαίδευσης

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

4^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας
20-22 ΙΟΥΝΙΟΥ 2014

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2016

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Παπαδόπουλος Γιάννης

Πολυχρονοπούλου Σταυρούλα

Μισαοπούλου Αγγελική

ISSN: 2529-1157

ΑΘΗΝΑ

Αυτοαντίληψη και Αυτοεκτίμηση παιδιών που φοιτούν στα Τμήματα Ένταξης

Δήμητρα Πατηνιώτη, Σταυρούλα Πολυχρονοπούλου

doi: [10.12681/edusc.246](https://doi.org/10.12681/edusc.246)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Πατηνιώτη Δ., & Πολυχρονοπούλου Σ. (2016). Αυτοαντίληψη και Αυτοεκτίμηση παιδιών που φοιτούν στα Τμήματα Ένταξης. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 2014(1), 199–210. <https://doi.org/10.12681/edusc.246>

Αυτοαντίληψη και Αυτοεκτίμηση παιδιών που φοιτούν στα Τμήματα Ένταξης

Πατηνιώτη Δήμητρα
Εκπαιδευτικός Δ.Ε. ,Msc,
dimipatinioti@yahoo.gr
Πολυχρονοπούλου Σταυρούλα
Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Αθηνών
spolychr@primedu.uoa.gr

Περίληψη

Η μελέτη της αυτοεικόνας των παιδιών έχει γίνει κατά καιρούς αντικείμενο έρευνας, καθώς μια θετική εικόνα εαυτού αναγνωρίζεται ως βάση ψυχικής υγείας και κοινωνικής προσαρμογής. Μαθητές που αντιμετωπίζουν προβλήματα μάθησης αρκετές φορές βιώνουν απογοήτευση και αποτυχία. Η σχολική τους εικόνα ίσως επηρεάζει και τη γενικότερη αυτοεικόνα τους. Μια κοινωνία σαν την ελληνική που δίνει μεγάλη αξία στη σχολική επιτυχία, αναγκάζει κατά κάποιο τρόπο το παιδί να θέσει τη σχολική αυτοεκτίμηση ως κεντρικό παράγοντα στο σύστημα αυτοαξιολόγησής του. Σκοπός λοιπόν της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση της αυτοεκτίμησης και αυτοαντίληψης παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες τα οποία φοιτούν σε Τμήματα Ένταξης και η πιθανή διαφοροποίησή τους σε σχέση με την αυτοεκτίμηση-αυτοαντίληψη των συμμαθητών τους στις κοινές τάξεις. Το δείγμα αποτελείται από 140 μαθητές ηλικίας από 10 έως 12 χρονών, εκ των οποίων οι μισοί φοιτούν σε Τμήματα Ένταξης. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι οι μαθητές των Τμημάτων Ένταξης αν και παρουσιάζουν υψηλές τιμές σε όλους τους επιμέρους τομείς αυτοαντίληψης και στην αυτοεκτίμηση, σημειώνουν χαμηλότερες τιμές από τους συμμαθητές τους στις κοινές τάξεις. Μάλιστα στον τομέα της σχολικής ικανότητας φαίνεται η διαφορά να είναι μεγαλύτερη.

Λέξεις- Κλειδιά: αυτοεκτίμηση, αυτοαντίληψη, μαθησιακές δυσκολίες, τμήματα ένταξης

Abstract

Childrens' self image is the subject of several studies from time to time, since it has been accepted that a positive self-image creates a basis for a good mental health and social adjustment. Students with learning disabilities experience quite often feelings of failure and disappointment. Their school image may influence their general self-image. In a society such as the Greek one, where school success has great value, kids are forced in some way to consider school self-esteem as a key factor in the self-evaluation. This study investigates the self image and self-esteem of children with learning disabilities attending special education classes, in comparison to the self-image of their classmates attending regular classes. The sample consists of 140 students aged from 10 to 12 years old, half of which attend special education classes. According to the results of the study, students with learning disabilities have high rates in all subsectors of self-image and self-esteem, but their classmates from the regular classes have higher rates. Actually, the major difference is indicated in the sector of school capacity.

Keywords: self-esteem, self-image, learning disabilities, special education classes

Αυτοαντίληψη- Αυτοεκτίμηση

Η ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας αποκαλύπτει πληθώρα ορισμών για την έννοια του εαυτού. Ωστόσο ένας γενικά παραδεκτός ορισμός αυτής της εννοιολογικής κατασκευής, είναι ο τρόπος με τον οποίο ένα άτομο αντιλαμβάνεται τον εαυτό του (Μακρή-Μπότσαρη, 2001). Σήμερα τείνει να γίνει γενικότερα αποδεκτό ότι η «έννοια του εαυτού» περιλαμβάνει γνωστικές, συναισθηματικές και συμπεριφορικές πτυχές. Δύο όμως είναι οι βασικές συνιστώσες της: η αυτοαντίληψη και η αυτοεκτίμηση. Πολλές φορές οι δυο αυτοί όροι χρησιμοποιούνται χωρίς διάκριση και δεν προσδιορίζονται με ακρίβεια (Santrock, 2008). Στην πραγματικότητα όμως, αν και οι δύο ενέχουν το στοιχείο της αυτοαξιολόγησης, οι δυο έννοιες διαφέρουν.

Σύμφωνα με την Harter, η αυτοαντίληψη αποτελεί τη γνωστική πλευρά της έννοιας εαυτού και αντιπροσωπεύει μια δήλωση, μια περιγραφή ή μια πεποίθηση του ατόμου για τον εαυτό του, η οποία αναφέρεται σε μεμονωμένες όψεις του εαυτού (πραγματικός, ιδανικός και δεοντικός εαυτός) ή και στη συνολική εικόνα που έχει το άτομο για αυτόν (σφαιρικός εαυτός) (Δράκος & Τσιναρέλης, 2011). Η αυτοεκτίμηση από την άλλη, αντιπροσωπεύει τη συναισθηματική πλευρά. Αναφέρεται στη σφαιρική άποψη που έχει κάποιος για την αξία του ως άτομο και δείχνει το βαθμό στον οποίο το άτομο αποδέχεται και επιδοκιμάζει τον εαυτό του (Λεονταρή, 1998· Pajares & Schunk, 2001).

Αυτοαντίληψη- αυτοεκτίμηση και σχολική επίδοση

Οι περισσότερες μελέτες που έχουν εξετάσει τη συνάφεια της σχολικής επίδοσης με τις δυο πτυχές της «έννοιας εαυτού» έδειξαν ότι τόσο η αυτοαντίληψη όσο και η αυτοεκτίμηση σχετίζονται θετικά με τη σχολική επίδοση, όπως αυτή εκτιμάται από τους σχολικούς βαθμούς ή από ειδικά τεστ αξιολόγησης των μαθητών (Στογιαννίδου, Κιοσέογλου & Χατζηδημητριάδου, 1999· Μακρή-Μπότσαρη, 2001).

Ο Marsh, ήδη από παλαιότερα, είχε προχωρήσει σε μια περαιτέρω επεξεργασία του τμήματος της αυτοαντίληψης που αφορά την ακαδημαϊκή αυτοαντίληψη. Σε σχέση με την ακαδημαϊκή αυτοαντίληψη, τα ερευνητικά δεδομένα συνηγορούν ως προς τα εξής σημεία: η σχολική επίδοση συνδέεται περισσότερο με την ακαδημαϊκή αυτοαντίληψη παρά με τη σφαιρική αυτοεκτίμηση. Σύμφωνα με αυτό το πλαίσιο, η ακαδημαϊκή αυτοαντίληψη σχηματίζεται μέσα από μια σειρά διαδοχικών συγκρίσεων (Marsh & Hau, 2004).

Η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας στον ελληνικό χώρο είναι συνεπής με την παραπάνω θέση του Marsh. Η Δραγώνα (1983, στο Λεονταρή, 1998) σε έρευνα που πραγματοποίησε με πανελλαδικό δείγμα 1500 παιδιών ηλικίας 12 ετών, διαπίστωσε ότι η σχολική επίδοση ήταν ο ισχυρότερος παράγοντας πρόβλεψης της αυτοαντίληψης της σχολικής ικανότητας. Σε έρευνα του Φλουρή (1989) με πανελλαδικό δείγμα 781 μαθητών Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού, η συνάφεια της σχολικής επίδοσης με την αυτοαντίληψη της σχολικής ικανότητας κινήθηκε σε επίπεδο $r = 0,22$ έως $r = 0,28$. Παρόμοια αποτελέσματα είχαν και οι έρευνες της Μακρή-Μπότσαρη (1995, στο Μακρή-Μπότσαρη, 2001) με δείγμα μαθητών και από τις τρεις σχολικές βαθμίδες και της Λεονταρή (1996, στο Λεονταρή, 1998) με μαθητές των τελευταίων τάξεων του δημοτικού.

Ομοίως στην έρευνά τους, οι Pullmann και Allik (2008) επιβεβαιώνουν το μοντέλο της πολυδιάστατης δομής της «έννοιας εαυτού» σύμφωνα με το οποίο, η σφαιρική αυτοεκτίμηση και η ακαδημαϊκή αυτοεκτίμηση είναι δυο ξεχωριστές κατασκευές με διαφορετικές λειτουργίες. Θεωρούν μάλιστα πως υπάρχουν δυο δυνατές εξηγήσεις στην παραδοχή ότι η χαμηλή αυτοεκτίμηση δεν σημαίνει απαραίτητα και χαμηλή ακαδημαϊκή επίδοση. Στην περίπτωση των καλών μαθητών, η υψηλή ακαδημαϊκή επίδοση δεν προμηνύει και υψηλή σφαιρική αυτοεκτίμηση. Οι καλοί μαθητές, με υψηλούς στόχους, είναι πιθανόν να έχουν χαμηλά επίπεδα αυτοεκτίμησης, καθώς για να αποφύγουν μια πιθανή αποτυχία, κρίνουν αυστηρά τον εαυτό τους. Αντίστοιχα και στην περίπτωση των αδύναμων μαθητών, η χαμηλή ακαδημαϊκή επίδοση δεν οδηγεί απαραίτητα και σε χαμηλή γενική αυτοεκτίμηση.

Υπάρχουν όμως και έρευνες στον ελλαδικό χώρο (Στογιαννίδου, Κιοσέογλου & Χατζηδημητριάδου, 1999· Γιαννέλος, 2003) που συνδέουν άμεσα την έννοια της αυτοεκτίμησης με τη σχολική επίδοση. Η έρευνα του Γιαννέλου (2003) με δείγμα 242 μαθητών Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού, έδειξε πως οι μαθητές με την υψηλότερη αυτοεκτίμηση είχαν και καλύτερη σχολική επίδοση.

Αυτοαντίληψη- Αυτοεκτίμηση και Δυσκολίες Μάθησης

Οι μαθητές που συνήθως φοιτούν στα Τμήματα Ένταξης έχουν βιώσει εμπειρίες σχολικής αποτυχίας και αρνητικής ανατροφοδότησης, για αυτό και κινδυνεύουν να σχηματίσουν μια αρνητική αυτοαντίληψη (Elbaum & Vaughn, 2003). Έτσι τα παιδιά που έρχονται στο σχολείο έχοντας ήδη μια αρνητική αυτοαντίληψη, η σχολική αποτυχία λειτουργεί ως επιβεβαίωση μιας γενικότερης ανημποριάς (Λεονταρή, 1998).

Πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν πως από αναπτυξιακή άποψη, η αυτοεκτίμηση των παιδιών φαίνεται πολύ ευάλωτη στη διαφορετικότητα. Κατά την περίοδο μεταξύ των ηλικιών 7-11, η αυτοεκτίμηση των παιδιών πέφτει συνήθως σε σύγκριση με την αυτοεκτίμηση των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου τα παιδιά έχουν αρχίσει να αξιολογούν τα ίδια τους εαυτούς τους «μέσα από τα μάτια των άλλων» και είναι πολύ ευαίσθητα στο να είναι διαφορετικά. Αν στη συνέχεια αισθάνονται ότι είναι λιγότερο ικανά από τους άλλους, ειδικά σε σημαντικούς τομείς, όπως στην ανάγνωση και στη γραφή κατά τα πρώτα χρόνια του σχολείου, υπάρχει ο κίνδυνος μιας σημαντικής πτώσης της σφαιρικής αυτοεκτίμησης (Ingesson, 2007).

Οι Prout και συν. (1992, στο Elbaum & Vaughn, 2003) ασχολήθηκαν με τη σφαιρική αυτοεκτίμηση και την ακαδημαϊκή αυτοαντίληψη μαθητών με μαθησιακές δυσκολίες και τους συνέκριναν με τους μαθητές χωρίς μαθησιακές δυσκολίες. Κατέληξαν στο συμπέρασμα πως η χαμηλή αυτοαντίληψη των παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες δεν επηρεάζει μόνο τον ακαδημαϊκό τομέα αλλά και τη σφαιρική αυτοεκτίμηση.

Οι Renick και Harter (1989), ήδη είχαν βρει ότι η σχολική αυτοεκτίμηση παιδιών με δυσκολίες μάθησης συσχετιζόταν με το αίσθημα της σφαιρικής αυτοαξίας πιο έντονα από ότι η αυτοεκτίμηση της κοινωνικής αποδοχής ή των αθλητικών ικανοτήτων. Η σχολική αυτοεκτίμηση παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες σταδιακά μειώνεται σε σχέση με τους μαθητές χωρίς μαθησιακές, καθώς συσσωρεύονται οι αποτυχίες στο σχολείο, οι δυσμενείς κρίσεις των δασκάλων και οι απογοητευτικές συγκρίσεις με τους συνομηλίκους.

Στα ελληνικά δεδομένα, η Leondari (1993) πραγματοποίησε μια έρευνα με δείγμα 442 παιδιών, μαθητών Γ.Ε και κοινών τάξεων και βρήκε πως οι μαθητές των

Τάξεων Ένταξης αναφέρουν χαμηλότερη σχολική αυτοαντίληψη αλλά και σφαιρική αυτοεκτίμηση σε σχέση με τους συμμαθητές τους που έχουν καλές επιδόσεις στο σχολείο. Χαρακτηριστικό είναι πως οι μαθητές χαμηλών επιδόσεων που δεν παρακολουθούσαν Τμήμα Ένταξης είχαν επίσης χαμηλή σχολική αυτοαντίληψη όχι όμως και χαμηλή σφαιρική αυτοεκτίμηση.

Σημαντικό είναι επίσης, σε αυτό το σημείο, να τονίσουμε την ετερογένεια που υπάρχει στον πληθυσμό με μαθησιακές δυσκολίες. Λίγες έρευνες έχουν εξετάσει την αυτοαντίληψη ανάμεσα στα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες από διαφορετικές ομάδες παιδιών που χρειάζονται ειδική εκπαίδευση.

Στην έρευνά τους οι Wei και Marder (2012) αξιολόγησαν την αυτοαντίληψη παιδιών με διαφορετικές μειονεξίες στον ακαδημαϊκό τομέα, στον κοινωνικό και στη φυσική εμφάνιση. Το δείγμα της έρευνας αποτελούταν από 3.500 μαθητές (8-17 ετών). Οι κατηγορίες των μαθητών που συμπεριλήφθηκαν στην έρευνα ήταν οι εξής: μαθητές με μαθησιακές δυσκολίες, προβλήματα λόγου, συναισθηματικές δυσκολίες, νοητική υστέρηση, προβλήματα ακοής και όρασης, κινητικά προβλήματα, αυτισμός και πολλαπλές αναπηρίες.

Οι ερευνητές κατέληξαν στα εξής συμπεράσματα: το επίπεδο της αυτοαντίληψης σε διάφορους τομείς συνδεόταν άμεσα με τη φύση της δυσκολίας που αντιμετώπιζε το παιδί. Τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες είχαν χαμηλότερους δείκτες στην ακαδημαϊκή αυτοεκτίμηση. Οι μαθητές με αυτισμό και προβλήματα συμπεριφοράς είχαν χαμηλά επίπεδα αυτοαντίληψης όσον αφορά τον κοινωνικό τομέα. Τα παιδιά με προβλήματα λόγου είχαν τα μεγαλύτερα ποσοστά σφαιρικής αυτοεκτίμησης και ο δείκτης αυτός αυξανόταν ακόμα περισσότερο και με την αύξηση της ηλικίας.

Φοίτηση σε Τμήματα Ένταξης και αυτοεκτίμηση

Οι πολέμοι της άποψης ότι τα παιδιά με δυσκολίες πρέπει να τοποθετούνται σε Τμήματα Ένταξης, υποστηρίζουν ότι η απομόνωση και η διαφοροποίηση τείνουν να δημιουργήσουν μια χαμηλή αυτοεκτίμηση στα παιδιά. Η Τζουριάδου (1995) υποστηρίζει πως παρόλο που με τα Τ.Ε έγινε μια προσπάθεια περιορισμού της «ετικετοποίησης» μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στα γενικά σχολεία, οι μαθητές παραμένουν μέσα στις τάξεις αυτές ως υποομάδα, γεγονός που δεν προωθεί την ενσωμάτωση.

Αρκετοί ερευνητές υποστηρίζουν πως ο χαρακτηρισμός και η «ετικετοποίηση» των μαθητών με μαθησιακές δυσκολίες πιθανόν να επιδρούν αρνητικά και άμεσα στην αυτοαντίληψη των μαθητών, η οποία επηρεάζεται έμμεσα δια μέσου της θεωρίας της «αυτοεκπληρούμενης» προφητείας. Οι μαθητές που ανήκουν σε μια στιγματισμένη ομάδα μπορεί να είναι ιδιαίτερα ευάλωτοι στις «αυτοεκπληρούμενες προφητείες». Η συμμετοχή σε στιγματισμένες ομάδες έχει ιδιαίτερη σπουδαιότητα μεταξύ των πιθανών μεταβλητών, λόγω της προφανούς σχέσης της με τη διαίωση των κοινωνικών ανισοτήτων (Jussim & Harber, 2005· Πολυχρονοπούλου, 2012).

Η Leondari (1993) βρήκε πως υπήρχαν διαφορές ανάμεσα σε παιδιά δημοτικού που φοιτούσαν σε Τμήματα Ένταξης και σε αυτά που είχαν χαμηλή επίδοση αλλά φοιτούσαν στην κοινή τάξη. Οι μαθητές με χαμηλή σχολική επίδοση βρέθηκαν να έχουν χαμηλότερη σχολική αυτοεκτίμηση σε σχέση με τους συμμαθητές τους με καλή επίδοση. Ωστόσο, φάνηκε να αντισταθμίζουν τη χαμηλή τους επίδοση αντλώντας αυτοεκτίμηση από άλλους τομείς. Από την άλλη, τα παιδιά που φοιτούσαν στα Τμήματα Ένταξης φάνηκε να έχουν αναπτύξει μια χαμηλότερη σχολική

αυτοαντίληψη και σφαιρική αυτοεκτίμηση και να επηρεάζονται περισσότερο από τις δυσκολίες στο σχολείο.

Παρόμοια αποτελέσματα βρίσκει και ο Μουταβελής (2003), με δείγμα 214 παιδιά (10-12 ετών) από τα οποία τα 46 φοιτούσαν σε Τμήματα Ένταξης και τα 168 παρακολουθούσαν μόνο τη κοινή τάξη. Από την έρευνα του, επιβεβαιώθηκε ότι τα παιδιά που φοιτούν παράλληλα και σε Τ.Ε, εμφανίζουν χαμηλότερες τιμές αυτοαντίληψης από τα παιδιά που παρακολουθούν την κοινή τάξη. Η διαφοροποίηση εμφανίστηκε σε όλες τις επιμέρους κλίμακες και όχι μόνο σε αυτή της σχολικής ικανότητας.

Οι Συγκολλίτου και Λουράκη (2005) από την άλλη, στην έρευνά τους με δείγμα 238 μαθητές δημοτικού από τα σχολεία της Κρήτης, βρήκαν πως οι μαθητές των Τμημάτων Ένταξης δεν παρουσιάζουν στατιστικά σημαντική διαφορά ως προς τη σφαιρική αυτοεκτίμηση παρόλο που σε όλες τις υπόλοιπες κλίμακες του ερωτηματολογίου οι βαθμολογίες τους ήταν χαμηλότερες. Οι Tracy και Marsh (2002, στο Συγκολλίτου & Λουράκη, 2005) κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι τα παιδιά με νοητικές μειονεξίες που φοιτούσαν σε Τμήματα Ένταξης, πιθανόν να παρουσίαζαν υψηλότερη σχολική αυτοεκτίμηση συγκρινόμενα με τα αντίστοιχα που φοιτούσαν σε κανονικές τάξεις λόγω της σύγκρισής τους με μια πιο ομοιογενή ομάδα.

Η Westling-Alloidi (2000) ερευνήσε τις διαφορές στην αυτοαντίληψη μαθητών που φοιτούν σε γενικά σχολεία της Σουηδίας και δέχονται παράλληλα και ειδική εκπαίδευση. Επίσης ερευνήσε το επίπεδο αυτοαντίληψης μαθητών που δέχονταν διαφορετική μορφή ειδικής εκπαίδευσης (π.χ. παράλληλη στήριξη, Τμήμα Ένταξης). Το δείγμα της αποτελούσαν από 183 παιδιά (9-13 ετών) από τα οποία 77 δέχονταν κάποια μορφή υποστήριξης. Σύμφωνα με την ερευνήτρια, δεν φάνηκε να υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στους μαθητές με και χωρίς ενίσχυση, στο δείκτη της σφαιρικής τους αυτοεκτίμησης. Ωστόσο, υπήρχαν κάποιες μικρές διαφορές σε ορισμένους τομείς της αυτοαντίληψης: τη σχολική και την κοινωνική. Τα παιδιά που δέχονταν ενίσχυση στο σχολείο, έδωσαν περισσότερες αρνητικές απαντήσεις στις ερωτήσεις που σχετιζόνταν με τα σχολικά μαθήματα, καθώς αναγνώρισαν πως έχουν αδυναμίες στην ανάγνωση και στην ορθογραφία και χρειάζονται μεγαλύτερη βοήθεια από τους δασκάλους τους. Τα ίδια παιδιά όμως έδωσαν πιο θετικές απαντήσεις στις ερωτήσεις για τις σχέσεις με τους συνομηλικούς τους. Όσον αφορά τη μορφή της ενίσχυσης και του επιπέδου σφαιρικής αυτοεκτίμησης δεν βρέθηκαν στατιστικά μεγάλες διαφορές.

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν πως παρόλο που οι μαθητές με μαθησιακές δυσκολίες φαίνονται να επηρεάζονται από τις δυσκολίες στο σχολείο, αντισταθμίζουν την απειλή αυτή ενάντια στην αυτοεκτίμησή τους, δίνοντας μεγαλύτερη σημασία στις σχέσεις που έχουν με τους συμμαθητές τους. Σε αυτή την περίπτωση μπορούμε να πούμε πως οι συμμαθητές στην τάξη δεν αποτελούν απαραίτητα ομάδα σύγκρισης. Αντίθετα, οι συμμαθητές μπορούν να θεωρηθούν πηγή στήριξης και παρηγοριάς στους μαθητές που αντιμετωπίζουν δυσκολίες.

Ο Ζαφειριάδης (2002) αναφέρεται σε δυο έρευνες στον ελληνικό χώρο που παρουσιάζουν την άποψη των παιδιών για τα Τμήματα Ένταξης. Η πρώτη έρευνα των Wade, Moore και Μπερδούση (1995) κατέληξε στο συμπέρασμα πως οι μαθητές που φοιτούν σε Τμήματα Ένταξης αντιμετωπίζουν χωρίς άγχος την προοπτική της αποτυχίας και αναπτύσσουν ευρύ πεδίο δράσης και διαπροσωπικών σχέσεων, ενώ εκφράζουν ευχάριστα συναισθήματα και διαθέσεις για το σχολικό περιβάλλον. Η δεύτερη έρευνα του Τσακαλώφα (1997, στο Ζαφειριάδης, 2002) κατέληξε και εκείνη σε παρόμοια συμπεράσματα. Οι μαθητές θεωρούν χρήσιμο το σχολείο και δηλώνουν ικανοποιημένοι από τη φοίτησή τους στο Τ.Ε.

Ερευνητικό μέρος

Σκοπός και υπόθεση έρευνας

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση της αυτοεκτίμησης παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες τα οποία φοιτούν σε Τμήματα Ένταξης και η τυχόν διαφοροποίηση της σε σχέση με την αυτοεκτίμηση των παιδιών που φοιτούν σε κανονικές τάξεις. Υποθέσαμε πως οι μαθητές που φοιτούν στα Τμήματα Ένταξης παρουσιάζουν χαμηλότερη αυτοεκτίμηση και αυτοαντίληψη σε όλους τους τομείς που εξετάζονται, ιδιαίτερα στον τομέα της σχολικής ικανότητας.

Διερευνώντας τα στοιχεία, πιστεύουμε ότι μπορούμε να εξάγουμε συμπεράσματα που θα μας οδηγήσουν σε προτάσεις, οι οποίες με τη σειρά τους θα συμβάλλουν στη βελτίωση της αυτοαντίληψης και αυτοεκτίμησης παιδιών που φοιτούν σε Τμήματα Ένταξης και στη λήψη μέτρων και προγραμμάτων που θα ενισχύσουν τις αδυναμίες του εκπαιδευτικού μας συστήματος.

Μέθοδος

Δείγμα

Στην παρούσα έρευνα πήραν μέρος 140 μαθητές της Δ', Ε' και Στ' τάξεων Δημοτικού σχολείου, εκ των οποίων οι μισοί φοιτούν σε Τμήματα Ένταξης και αποτελούν την πειραματική ομάδα και ισάριθμο δείγμα φοιτά σε κοινές τάξεις στα ίδια σχολεία. Το δείγμα προέκυψε μετά από επίσκεψη σε 7 σχολεία της ευρύτερης περιφέρειας Αττικής τα οποία φιλοξενούν και Τμήματα Ένταξης. Η δειγματοληψία ήταν η «κατά συστάδες» τυχαία δειγματοληψία.

Πίνακας 1

Κατανομή μαθητών ανά σχολείο

	Τμήματα ένταξης		Κανονικές τάξεις	
	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Συχνότητα N	Ποσοστό %
4ο Αγίου Δημητρίου	4	5,7	4	5,7
7ο Αγίου Δημητρίου	9	12,9	9	12,9
14ο Κερατσινίου	13	18,6	9	12,9
8ο Αγίου Δημητρίου	9	12,9	6	8,6
27ο Πειραιά	15	21,4	14	20,0
3ο Πειραιά	6	8,6	17	24,3
10ο Ηλιούπολης	14	20,0	11	15,7
Σύνολο	70	100,0	70	100,0

Εργαλείο έρευνας

Για τη συλλογή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το Ερωτηματολόγιο για την αξιολόγηση της Αυτοαντίληψης και της Αυτοεκτίμησης μαθητών Δημοτικού «Πως Αντιλαμβάνομαι Τον Εαυτό Μου». Το ΠΑΤΕΜ II αποτελεί Ελληνική έκδοση για

μαθητές Δημοτικού του ερωτηματολογίου «Self-Perception Profile for Children» της Harter μεταφρασμένο και σταθμισμένο για την ελληνική πραγματικότητα από την Εύη Μακρή-Μπότσαρη. Η εγκυρότητα και αξιοπιστία της κλίμακας στον ελληνικό χώρο έχουν διερευνηθεί επίσης από την ίδια. (Μακρή-Μπότσαρη, 2001).

Το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει έξι κλίμακες, οι οποίες αποτυπώνουν ισάριθμους επιμέρους τομείς αυτοαντίληψης και αυτοεκτίμησης. Οι κλίμακες του ΠΑΤΕΜ II είναι: η σχολική ικανότητα, η σχέση με τους συνομηλίκους, η αθλητική ικανότητα, η φυσική εμφάνιση, η διαγωγή- συμπεριφορά και η αυτοεκτίμηση.

Αποτελέσματα

Σύμφωνα με τον πίνακα 2 η πλειοψηφία των μαθητών (81,4%) από τα Τ.Ε διαθέτει ικανοποιητική και υψηλή αυτοαντίληψη της σχολικής ικανότητας, ενώ ένα ποσοστό της τάξεως του 18,6% διαθέτει μέτρια αυτοαντίληψη. Παρομοίως η πλειοψηφία των μαθητών (95.7%) από τις κοινές τάξεις διαθέτει ικανοποιητική και υψηλή αυτοαντίληψη της σχολικής ικανότητας. Ένα μόνο 4,3% των μαθητών των κοινών τάξεων αναφέρει χαμηλή αυτοαντίληψη σχολικής ικανότητας.

Πίνακας 2

Αυτοαντίληψη παιδιών Τ.Ε και κανονικών τάξεων για τη σχολική ικανότητα

Βαθμός ↓	Τμήματα ένταξης		Κοινές τάξεις	
	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Συχνότητα N	Ποσοστό %
1. Χαμηλός				
2. Μέτριος	13	18,6	3	4,3
3. Ικανοποιητικός	36	51,4	27	38,6
4. Υψηλός	21	30,0	40	57,1
Σύνολο	70	100,0	70	100,0

Παρατηρώντας παρακάτω τα δεδομένα που προέκυψαν από την αντίστοιχη «ανάλυση διακύμανσης – T- test», στη σχολική ικανότητα, βλέπουμε ότι υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφοροποιήσεις ($F = ,016$ - Sig. = ,000) μεταξύ των απαντήσεων των μαθητών της πειραματικής ομάδας και της ομάδας ελέγχου. Οι μαθητές των Τ.Ε παρουσιάζουν χαμηλότερη αντίληψη του εαυτού τους ως προς την ικανότητά τους να ανταπεξέρχονται στις δυσκολίες της μάθησης (Πίνακας 3). Τα ευρήματα της έρευνας συμφωνούν και με τα ευρήματα παλαιότερων ερευνών που έχουν γίνει στον ελληνικό χώρο (Leondari, 1993 · Μουταβελής, 2003· Συγκολλίτου & Λουράκη, 2005). Τα παιδιά που φοιτούν σε Τ.Ε έχουν χαμηλότερη αυτοαντίληψη σχολικής ικανότητας σε σχέση με τα παιδιά που φοιτούν στις κοινές τάξεις.

Πίνακας 3

Συγκριτική ανάλυση μέσων όρων (T-Test) σε σχέση με την πειραματική ομάδα και την ομάδα ελέγχου (σχολική ικανότητα)

TE	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Πειραματική pat_1	70	3, 11	,692	,083
Ελέγχου	70	3, 53	,583	,070

Όσον αφορά την αυτοεκτίμηση, σύμφωνα με τον πίνακα 4, η πλειοψηφία των μαθητών από τα Τ.Ε (92,9%) διαθέτει ικανοποιητική και υψηλή αυτοεκτίμηση. Ένα 7,1% από τους μαθητές διαθέτει χαμηλό βαθμό αυτοεκτίμησης. Οι μαθητές και οι μαθήτριες από τις κοινές τάξεις που διαθέτουν μέτριο βαθμό αυτοεκτίμησης ανέρχονται στο ποσοστό 5,7% (N 4), έναντι του αθροιστικού ποσοστού 72,9% (N 66), το οποίο αναφέρεται στην ικανοποιητική και υψηλή τους αυτοεκτίμηση.

Πίνακας 4

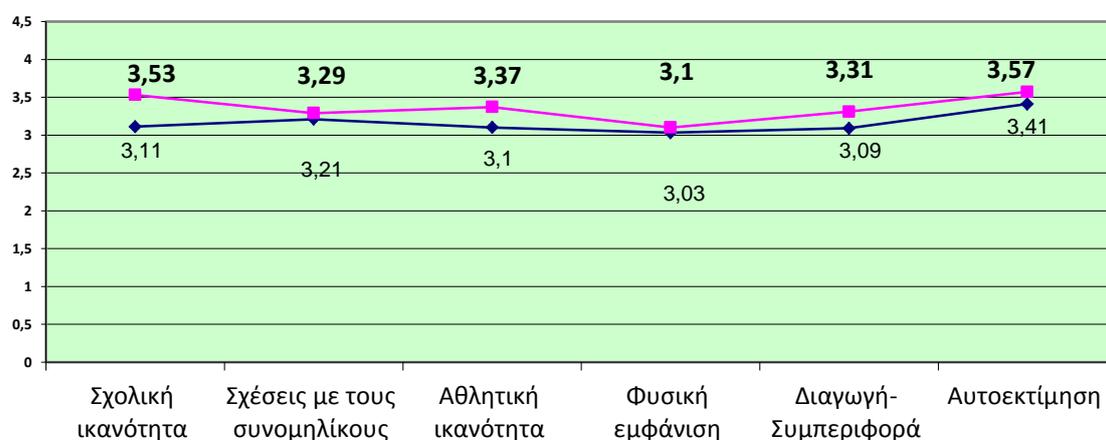
Αυτοεκτίμηση μαθητών Τμημάτων Ένταξης και κανονικών τάξεων

Βαθμός ↓	Τμήματα ένταξης		Κοινές τάξεις	
	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Συχνότητα N	Ποσοστό %
1. Χαμηλός				
2. Μέτριος	5	7,1	4	5,7
3. Ικανοποιητικός	31	44,3	22	31,4
4. Υψηλός	34	48,6	44	62,9
Σύνολο	70	100,0	70	100,0

Παρατηρώντας τα δεδομένα που προέκυψαν από την αντίστοιχη «ανάλυση διακύμανσης – T- test» (πίνακας 6) στην αυτοεκτίμηση, βλέπουμε ότι υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφοροποιήσεις ($F = ,482$ - $Sig. = ,005$) μεταξύ των απαντήσεων των υποκειμένων της πειραματικής ομάδας και της ομάδας ελέγχου. Τα παιδιά των Τ.Ε παρουσιάζουν χαμηλότερη αυτοεκτίμηση σε σχέση με την ομάδα ελέγχου. Παλαιότερες έρευνες επιβεβαιώνουν το συγκεκριμένο εύρημα (Leontari, 1993· Μουταβελής, 2003).

Παρακάτω, στο *Γράφημα Α*, καταγράφονται όλοι οι μέσοι όροι όλων των επιμέρους παραγόντων του συνολικού προφίλ του δείγματος. Οι μαθητές των Τμημάτων Ένταξης αν και παρουσιάζουν υψηλές τιμές σε όλους τους επιμέρους τομείς αυτοαντίληψης σημειώνουν χαμηλότερες τιμές από τους συμμαθητές τους στις κοινές τάξεις. Μάλιστα, στον τομέα της σχολικής ικανότητας φαίνεται η διαφορά να είναι μεγαλύτερη (πειραματική :3,11 και Ομάδα ελέγχου: 3,53). Όσον αφορά στην αυτοεκτίμηση, οι μαθητές των Τ. Ε παρουσιάζουν υψηλό μεν μέσο όρο αυτοεκτίμησης, αλλά χαμηλότερο από τους μαθητές των κοινών τάξεων.

Αυτοαντίληψη- Αυτοεκτίμηση

Γράφημα Α: Μέσοι όροι όλων των επιμέρους παραγόντων του συνολικού προφίλ του δείγματος μεταξύ πειραματικής ομάδας (Κοινές τάξεις) και ομάδας ελέγχου (Τμήματα Ένταξης).

Συμπεράσματα

Τα συγκεκριμένα ευρήματα συμφωνούν με παλαιότερες έρευνες (Charman, 1988· Leondari, 1993· Μουταβελής, 2003· Συγκολλίτου & Λουράκη, 2005), σύμφωνα με τις οποίες η αυτοεκτίμηση των παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες είναι χαμηλότερη από εκείνη των συμμαθητών τους που δεν αντιμετωπίζουν δυσκολίες μάθησης.

Τονίζουν μάλιστα, πως η διαφορά αυτή είναι πιο έντονη στη σχολική αυτοεκτίμηση. Τα δεδομένα αυτά ενισχύουν και την άποψη της Harter (1993, στο Συγκολλίτου & Λουράκη, 2005) η οποία θεωρεί φυσικό τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες να διαθέτουν χαμηλότερη αυτοαντίληψη σχολικής ικανότητας, καθώς συγκρίνουν τον εαυτό τους με τους συμμαθητές τους από τις κοινές τάξεις. Οι τελευταίοι αποτελούν την πρώτη ομάδα σύγκρισης για τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες που θα παραπεμφθούν στα Τμήματα Ένταξης.

Αν και η συγκεκριμένη έρευνα καταλήγει στο συμπέρασμα πως τα παιδιά από τα Τμήματα Ένταξης στο σύνολο τους διαθέτουν ικανοποιητική και υψηλή αυτοαντίληψη και αυτοεκτίμηση, ίσως πρέπει να μας προβληματίσει το γεγονός πως τα επίπεδα αυτοαντίληψης και η αυτοεκτίμηση τους συνεχίζουν να βρίσκονται σε χαμηλότερα όρια από την αυτοαντίληψη και την αυτοεκτίμηση των μαθητών σε κοινές τάξεις.

Σημαντικό είναι να διερευνηθεί καλύτερα, εάν το αίτιο αυτής της εμμένουσας διαφοράς μεταξύ των ποσοστών αυτοεκτίμησης που παρουσιάζουν οι μαθητές των Τμημάτων Ένταξης και αυτοί των κοινών τάξεων οφείλεται στις μαθησιακές τους δυσκολίες ή στη μερική τους απομάκρυνση από τις κοινές τάξεις.

Για να πραγματοποιηθεί αυτό, χρειάζεται να γίνουν περισσότερες συγκριτικές μελέτες σε παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες που παρακολουθούν αποκλειστικά το

πρόγραμμα της κοινής τάξης και σε μαθητές που πέρα από το πρόγραμμα της κοινής τάξης παρακολουθούν και το Τμήμα Ένταξης. Μέσα από μια τέτοια σύγκριση, θα μπορούσε πιθανόν να προσδιοριστεί αν οι μαθησιακές δυσκολίες αυτές καθαυτές συνεπάγονται χαμηλή αυτοεκτίμηση ή αν και το γεγονός της φοίτησης σε Τ.Ε επηρεάζει το βαθμό αυτοαντίληψης και αυτοεκτίμησης.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Γιαννέλος, Α. (2003). Διερεύνηση της Αυτοαντίληψης- αυτοεκτίμησης μαθητών Στ' Δημοτικού και της σχέσης της με τη σχολική επίδοση. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, 8(10), 128-143.
- Elbaum, B. & Vaughn, S. (2003). For which students with learning disabilities are self-concept interventions effective? *Journal of Learning Disabilities*, 36(2), 101-108.
- Δράκος, Γ. Δ & Τσιναρέλης, Γ. Σ. (2011). *Ψυχοκοινωνικές παράμετροι των σχολικών δυσκολιών*. Αθήνα: Ατραπός.
- Ingesson, S. G. (2007). Growing up with dyslexia : interviews with teenagers and young adults. *School Psychology International* 28 (5), 574–591.
- Jussim, L., Harber, K. D. (2005). Teacher expectations and self-fulfilling prophecies: knowns and unknowns, resolved and unresolved controversies. *Personality and Social Psychology Review*, 9 (2), 131-155
- Λεονταρή, Α. (1998). *Αυτοαντίληψη* (δ' εκδ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Leondari, A. (1993). Comparability of self-concept among normal achievers, low achievers and children with learning difficulties. *Educational Studies*, 19(3), 357-371.
- Μακρή- Μπότσαρη, Ε. (1995). *Συμβολή στην έρευνα της αυτοαντίληψης και της αυτοεκτίμησης των ελληνόπουλων προεφηβικής και εφηβικής ηλικίας: Τομείς και προσδιοριστικοί παράγοντες*. Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Μακρή- Μπότσαρη, Ε. (2001). *Αυτοαντίληψη και Αυτοεκτίμηση. Μοντέλα, ανάπτυξη, λειτουργικός ρόλος και αξιολόγηση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μακρή- Μπότσαρη, Ε. (2001). *Πώς Αντιλαμβάνομαι Τον εαυτό Μου- II (ΠΑΤΕΜ II): Ερωτηματολόγιο για την αξιολόγηση της αυτοαντίληψης και της αυτοεκτίμησης μαθητών Δ', Ε' και Στ' Δημοτικού*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Marsh, H. W. & Hau, K. T. (2004) Explaining paradoxical relations between academic self-concepts and achievements: cross-cultural generalizability of the internal/external frame of reference predictions across 26 countries. *Journal of Educational Psychology*, 96(1), 56–67.
- Μίχης, Α. Σ. (2006). *Παροχή κινήτρων στο μάθημα της Φυσικής Αγωγής και Αυτοαντίληψη- Αυτοεκτίμηση μαθητών Δημοτικού Σχολείου*. Διδακτορική διατριβή. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Μουταβελής, Α. (2003). *Αυτοαντίληψη- Αυτοεκτίμηση παιδιών που φοιτούν σε Τμήματα Ένταξης*. Διπλωματική εργασία. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Pajares, F. & Schunk, D. H. (2001). Self-beliefs and school success: self-efficacy, self-concept, and school achievement, in Pajares, F & Rayner, S. (Eds), *Perception*, pp. 239-266. London: Ablex Publishing.
- Πολυχρονοπούλου, Σ. (2012). *Παιδιά και έφηβοι με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες*. Αθήνα: Λυχνία

- Pullmann, H. & Allik, J. (2008). Relations of academic and general self- esteem to school achievement. *Personality and Individual Differences*, 45, 559-564.
- Renick, M. J., & Harter, S. (1989). Impact of social comparisons on the developing self-perceptions of learning disabled students. *Journal of Educational Psychology*, 81(4), 631-638.
- Στογιαννίδου, Α., Κιοσέογλου, Γ. & Χατζηδημητριάδου Ε. (1999). Σχέσεις μεταξύ «ορθολογικότητας», αυτοεκτίμησης και σχολικής επίδοσης σε μαθητές/τριες ελληνικών γυμνασίων. *Ψυχολογία*, 6(1), 72-87.
- Συγκολλίτου, Ε. & Λουράκη, Ε. (2005). Φοίτηση σε τάξεις ένταξης και αυτοεκτίμηση παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες. Μια αναπτυξιακή προσέγγιση. *Ψυχολογία*, 12 (2), 210-231.
- Santrock, J. W. (2008). (επιμ: Χρούσος, Π. Γ. & Παπαδάτος, Γ.) *Ανάπτυξη στην παιδική ηλικία*. Αθήνα: Επιστημονικές εκδόσεις Παρισιάνου.
- Φλουρής, Γ. (1989). *Αυτοαντίληψη, σχολική επίδοση και επίδραση γονέων*. Αθήνα: Γρηγόρη
- Westling- Allodi, M. (2000). Self-concept in children receiving special support at school. *European Journal of Special Needs Education*, 15(1), 69-78.
- Wei, X. & Marder, C. (2012). Self-concept development of students with disabilities: disability category, gender, and racial differences from early elementary to high school. *Remedial and Special Education*, 33(4), 247-257.